

О ЈЕДНОМ СПЕЦИФИЧНОМ ТИПУ ЕЛИДИРАНЕ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ – КОМПРИМИРАНЕ РЕЧЕНИЦЕ С ИЗРИЧНОМ У ФОРМИ СУПРОТНЕ КЛАУЗЕ

У раду¹ се, на корпусу публицистичког стила савременог српског језика, анализирају елидирани сложене реченице у којима уз надређене клаузе чији предикат има значење „невјеровања“, „неочекиваности“ и/или „зачудности“ долазе допунске клаузе уведене међусобно замјењивим независним адверзативним везником али и зависним изричним везником да, као нпр.: *Неверовајно је, али/да ја њим уојшћие нисам био изненађен.*

У раду се проводи детаљана синтаксичко-семантичка анализа ових „компримираних“ сложених реченица, која треба да покаже на који су начин у конкурентан, контекстуално готово синониман, однос дошли адверзативни везник али и експликативни везник да.

Кључне ријечи: сложена реченица, елипса, имплицитне структуре, експлицитне структуре, супротне клаузе, зависне допунске клаузе

*
* *

1. У овој раду анализирамо један структурно специфичан тип сложене реченице, чија друга клауза има семантички статус изричне допунске клаузе, а уводи се, међусобно замјењивим, независним адверзативним везником АЛИ и/или зависним изричним везником ДА. То су реченице слједећег типа, при чијем ћемо навођењу у загради са стрелицом потврђивати супституентност двају поменутих везника:

(1) Нећете веровати, али [→ да] у Београду постоји, такође, Бермудски троугао! (Политика, 10. 2. 2019, 23: Момо Капор); Невероватно звучи, али [→ да] Грци су врло лоши пливачи. (Политика, 23. 8. 2019, 2); Невероватно је, али [→ да] Музеј града Београда нема матичну зграду. (НИН, 21. 4. 2011, 59); 3) Необично јесте, али [→ да] и великани имају шта да науче од студената. (Вечерње новости, 22. 1. 2014, 15); Јесте мало чудно за земљу нерада и нерадника, али [→ да] онедавно је у велику моду ушао појам „бурноут“ који у преводу значи „прегоревање“ (Данас, 24. 7. 2019, 24: Светислав Басара); Може вам звучати уврнуто, али [→ да] моја маленкост напосто ужива у временима великих конфузија. (Данас, 13. 11. 2019, 32: Светислав Басара) итд.

¹ Рад је настао у оквиру пројекта 178014: *Динамика стјруктуру савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

(2) Невероватно је да [→ али] се ово догађа пред очима међународне заједнице. (Политика, 25. 4. 2019, 5); Готово је невероватно да [→ али] Оливера Марковић није добила ниједну Стеријину награду (Вечерње новости, 30. 4 – 2. 5. 2018, 12); Апсурдно је да [→ али] је Вучићев режим суспендовао надлежности српског парламента на тему Косова. (Данас, 25–26. 5. 2019, 4); Парадоксално је да [→ али] је број института јужно од Београда мањи од пет. (Политика, 22. 7. 2019, 9); Он је додао да је чудно и ненормално да [→ али] свакодневно пуцају цеви. (Данас, 26. 9. 2019, 6); Звучи невероватно да [→ али] у граду који је до пре пар година био синоним за женску кошарку, данас не можете скупити женску екипу за баскет. (Данас, 2. 8. 2019, 8) итд.

У оба типа примјера, и клауза с везником али (1) и клауза с везником да (2) долазе као допуна синтаксичко-семантички специфичном типу надређене клаузе (која може бити или главна, дакле, структурно независна, или зависна ако је у саставу вишеструкосложене реченице). У предикату те надређене клаузе долази глагол или неки епистемички израз којим се, с обзиром на критеријум очекиваности, уобичајености, логичности, природности, спознајне прихватљивости и сл., исказује немогућност реализације или прихватљивости садржаја допунске клаузе као истинитог. Притом „управни предикатски израз само даје својеврсни модални оквир“ садржају допунске клаузе, који представља „информативно тежиште“ (Ружић 2006: 86). Тим се епистемичким јединицама, дакле, садржај допунске клаузе оцјењује као „оно што одступа од нормалног, обичног, логичног, оно што је необично“, као нпр.: „парадоксално је, необично је, чудно је, чудо је, невероватно је и др.“ (Ружић 2006:91).

1.1. У корпусу² смо забиљежили већи број морфолошки, лексички и синтаксички различитих модалних израза са општим значењем „незнања“, „невјеровања“ или „зачудности“, а они се, на основу лексичко-морфолошког критеријума, могу подијелити у неколико група, и то: 1) изрази у форми негираног глаголског предиката, најчешће у другом лицу једине или множине: *нећеште веровати* (нико не би веровао); *нисћте очекивали* (нико не би могао очекивати); *не знатће/знаш*; *заборавили сће* (да нисћте/ можда сће заборавили); 2) епистемички модални прилози сами или као лексичко језгро (предикатив) прилошког предиката уз копулативни глагол *бићи* или семикопулативне глаголе *звучаћи*, *деловаћи*, *изгледаћи*, и то: *ајсурдно*, *невероватно*, *незамисливо*, *необично*, *парадоксално*, *чудно*, *смешно*, *иштетично*, *лудо*, *цинично*, *сурово*, *сулудо*, *уврнуто*; 3) идиоматски модални епистемички изрази: *ко би рекао*; *заворно је рећи*; *ишешко је замисливо*; *немојмо се лагаћи* (*хајде да се не лажемо*); *не бих да се хвалим* (*да се не хвалим/ није хвала*); *не знам да ли знатће*, *не знам да ли сће ириметили*³.

² Подаци о корпусу дати су на крају рада.

³ У питању је двоклаузални израз, чија прва клауза (*не знам*) има вриједност епистемичког прилога „можда“: *не знам да ли сће ириметили* = *Можда нисће ириметили*. Исти је случај и са претходно наведеним двоклаузалним епистемичким глаголским садржајем *не знам да ли знатће* = *можда не знатће*.

1.1.1. Уза све наведене модалне изразе у корпусу смо забиљежили клаузе с везником *али* замјењивим експликативним допунским везником *да*, што упућује на (видјећемо ипак погрешан) закључак да наведене *али*-клаузе, попут конкурентних *да*-клауза, имају статус зависних изричних (субјекатских или објекатских) допунских клауза. Ево и дијела ексцерпираних примјера, при чијем ћемо навођењу садржај надређене клаузе истицати курзивом, а везник клаузе болдом:

(1a) *Нећеће* ми можда *вероваћи*, **али** [→ *да*] сам се више пута ноћас будио после кошмарних снова у којима је он био присутан. (Данас, 10–11. 2. 2018, 3); *Знам да ми нећеће вероваћи*, **али** [→ *да*] искрено ме позиција не занима, нисам јурила функцију (Блиц, 13. 1. 2019, 3); Многи *неће вероваћи*, **али** [→ *да*] сам је [текуницу] сликао из аутомобила. (Политика, 24. 6. 2018, Магазин, 24); *Ти то не знаш*, **али** [→ *да*] страшно је када ти телефон изненада замукне. (Момо Капор, *Уна*, Београд: Књига-комерц, 2010, 132); Можда *нисте очекивали*, **али** [→ *да*] многа савремена истраживања показују да је повремено гладовање добро за памћење, дуговечност и опште здравље (Политика, 27. 1. 2018, КУН, 9); *Не знам да ли знате*, **али** [→ *да*] ја сам снимео шест филмова за које нико живи није знао. (Политика, 31. 12. 2011 – 2. 1. 2012, 21); *Људи су заборавили*, **али** [→ *да*] ми смо то имали за време Милошевића. (Блиц, 13. 1. 2019, 16); *Ко би рекао*, **али** [→ *да*] Србија није шампион у броју празничних дана чек ни у региону. (24 сата, дневни лист, 15. 1. 2013, 1); *Не бих да се хвалим*, **али** [→ *да*] у Ваљеву смо, у то време, ипак били паметнији од осталих! (Вечерње новости, 19.8. 2016, 19: Љуба Поповић); Можда тога и *нисте свесни*⁴, **али** [→ *да*] ваш однос према послу је изузетно висок у поређењу са просеком (Вечерње новости, 22. 10. 2006, Живот плус, XVI); *Чудно*, зар не, **али** [→ *да*] и то се догодило (Вечерње новости, 22. 7. 2015, 40); *Невероватно је*, **али** [→ *да*] ја уопште нисам био изненађен. (Блиц, 4343, 17. 5. 2009, 12); *Айсурдно*, **али** [→ *да*] највећа тензија је била око борбе за улазак у плеј-оф. (Вечерње новости, 13. 6. 2010, 39); *Чудно*, **али** [→ *да*] први пут сам чуо за Конора Мекгрегора од свог пријатеља Дехвида. (Недељник, 13. 7. 2017, 12); *Може вам звучати парадоксално*, **али** [→ *да*] добар део људског рода, а нарочито српског, против новонасталог страха се почео борити пламеном љубављу према тирјанима. (Данас, 10-11. 2. 2018, 24: Светислав Басара); *Изгледа невероватно*, **али** [→ *да*] економисти ове финансијске организације свој најновији Извештај о глобалном развоју, који је објављен пре десетак дана, почињу управо старим Марковим цитатом. (Политика, 30. 4. – 2. 5. 2018, 1); Можда *ће* вам *звучати чудно*, **али** [→ *да*] има фрапантних сличности између Мојсија и Љиље Смајловићке. (Данас, 10–11. 6. 2017, 24: Светислав Басара); Колико год то *изгледало изненађујуће*, **али** [→ *да*] све ове године после рушења Совјетског Савеза војностратешки, нуклеарни паритет између САД и Русије се сачувао. (Вечерње новости, 21. 12. 2008, 11); *Звучи смешно*, **али** [→ *да*] његова земља порекла је можда разлог због кога нема толико присталица колико заслужује. (Вечерње новости, 29. 12. 2015, 35); Можда *звучи иајтеично*, **али** [→ *да*] новинарство је живот. (Политика, 3. 5. 2015, 1); *Невероватно звучи*, **али** [→ *да*] Обама је успело да тамо учини нешто још горе од Буша. (Политика, 15. 6. 2016, 2); *Звучи айсурдно*, **али** [→ *да*] телевизијска сага о величанственој и тајанственој епохи наше историје ипак је успела

⁴ Ово је једини у корпусу забиљежени примјер за неглаголски предикат који није прилошки, него именски.

(Политика, 4. 3. 2018, 8); *Звучи скоро невероватно, али* [→ да] у оквиру колекције књига „Одговори“ новинара и публицисте Милоша Јевтића штампано је 208 књига. (Политика, 1. 2. 2016, 9); *Звучи лудо, али* [→ да] ја сам шампионка. (Политика, 1. 2. 2016, 31); Можда вам звучи чудно, али [→ да] пишемо о фудбалској репрезентацији коју је у ову серију увео Радован Ђурчић тријумфом над Естонијом, а низ наставио Славољуб Муслин победама над Кипром и Израелом. (Вечерње новости, 2. 6. 2016, 38); Вероватно звучи цинично, али [→ да] се и пресудама Хашког суда смије протуријечити. (Данас, 26. 7. 2016, 10); Можда звучи сурово у доба кризе, али [→ да] одмор не подразумева и луксуз. (Вечерње новости, 13. 5. 2012, 19); *Звучи сулудо, али* [→ да] овакав след догађаја не би био нелогичан. (Блиц, 4. 6. 2016, 2); *Парадоксално звучи, али* [→ да] односи Србије и Црне Горе ... били су бољи 2006. када је званична Подгорица прогласила независност након референдума. (Блиц, 30. 12. 2019, 2); итд.

Бројност ексцерпираних примјера реченица са допунском клаузом уведеном везником *али* замјењивим везником *да* упућује на три закључка: 1) да су ове клаузе и обичне и фреквентне у публицистичком стилу српскога језика, 2) да осим изричних субјекатских и објекатских *да*-клаузе постоје и синонимне изричне субјекатске и објекатске *али*-клаузе.

1. 1. 2. Те закључке као да подржава и чињеница да се дате сложене реченице могу реализовати и као невезничке, јукстапониране, код којих је у погледу везника могућа алтернативна интерпретација: или *али* или *да*-изрични везник допунске клаузе. Као нпр.:

(3) *Невероватно*, [→ *али/да*] стално нам нешто недостаје. (Политика, 11. 3. 2018, 23; Момо Капор); *Нећеш веровати*, [→ *али/да*] мистерију открих баш ја. (Вечерње новости, 5. 7. 2015, 23); *Смешно*, [→ *али/да*] ја од тога ипак живим. (Момо Капор, *Уна*, Београд: Књига-комерц, 2010, 73); *Не могу да верујем* – [→ *али/да* сам] ја изабран! (Данас, 30. 4. – 2. 5. 2016, 22); *Невероватно*, [→ *али/да*] остао сам без текста. (Вечерње новости, 28. 1. 2019, 32); итд.

1. 2. У свим досада навођеним примјерима, уз исте модалне епистемичке јединице допунска клауза могла се алтернативно реализовати или с везником *али* или с везником *да*⁵. Међусобна замјењивост тих двају везника у допунској клаузи изостаје када је у предикату надређене клаузе употријебљена нека од епистемичких јединица у дисјунктивној одрично-потврдној форми: *вјеровали или не / вјеровали или не вјеровали; признали или не; свиђало се или не; чудно или не, невероватно или не, цинично или не; ужасно или не; лудо или не; сурово или не; смешно или не; парадоксално или не; ајсурдно или не* и сл. Иза таквих

⁵ Интересантно је да се само уз облике позитива модалних прилога „зачуђености“ могу алтернативно употријебити и *али* и *да*-клаузе, док таква могућност изостаје уз компаративни или суперлативни облик датих прилога, уз које може доћи само *да*-клауза, као нпр.: *Ајсурдно је да* [→ *али*] је Вучићев режим суспендовао надлежности српског парламента на тему Косова. А још је *ајсурдније да* [→ **али*] је управо Вучић отворио статусне преговоре у Бриселу. А *најајсурдније је да* [→ **али*] Вучић и Дачић ...оптужују нас да смо тражењем мишљења Међународног суда правде успоставили независност Косова (Данас, 25–26. 5. 2019, 4).

потврдно-одричних дисјунктивних израза у функцији предиката надређене клаузе зависна се допунска клауза не уводи везником *да* него само везником *али*, што потврђују и следећи корпусни примјери:

(16) *Веровали или не, али* [→ **да*] скупљање сличица фудбалера, које је деценијама културни феномен и у Србији, нигде није већа опсесија него у једној од две земље које организују Европски шампионат. (Политика, 7. 6. 2008, 5); *Веровали или не, али* [→ **да*] Црна Гора се уопште не спомиње! (Информер, 8. 9. 2016, 3); *Веровали или не, али* [→ **да*] не волим да улазим у свађе. (Блиц, 31. 12. 2017. – 2. 1. 2018, 24); *Хиџели да признају или не, али* [→ **да*] Вучићева вечера са Меркеловом његовим главним такмацима сигурно је правила политичке зазубице. (Политика, 22. 3. 2017, 40); *Веровали или не, али* [→ **да*] и то је могуће, и то усред Србије! (Вечерње новости, 12. 8. 2010, 47); *Веровали или не, али* [→ **да*] Тадић је трећи најбољи асистент на Старом континенту. (Вечерње новости, 1. 6. 2011, 38); *Веровали или не, али* [→ **да*] кафу не пијем уопште. (Вечерње новости, 30. 4. - 2. 5. 2016, 55); *Чудно или не, али* [→ **да*] поједини амерички медији су протеклих дана више причали о поразу Роцера Федерера него о великом тријумфу нашег шампиона. (Вечерње новости, 8. 7. 2014, 39); *Може то нама да се свиђа или не, али* [→ **да*] морамо да схватимо да смо део јединственог светског образовног простора. (Вечерње новости, 18. 8. 2016, 8); *Веровали или не, али* [→ **да*] и политички лидери жале због појединих својих гестова, изјава, понашања одраније. (Курир, 20. 2. 2011, 4); *Неверовајно или не, али* [→ **да*] Албанци са Косова и Метохије обожавају српског хероја Новака Ђоковића. (Вечерње новости, 16. 10. 2011, 43); *Веровали, не веровали, али* [→ **да*] мој комшија је изнео тигањ и пржи јаја на сунцу. (Вечерње новости, 26. 7. 2007, 33) и сл.

1.2.1. У свим наведеним реченицама дисјунктивни потврдно-одрични епистемички израз нужно долази на почетку сложене реченице и у њој има статус надређене клаузе⁶. Наведени примјери сугеришу закључак да *али* има ширу дистрибуцију од *да* у изричним допунским клаузама уз изразе „невјеровања“ и/или „неочекиваности“. А разлози томе могу се уочити у следећим реченицама блиским, али не структурно и семантички потпуно подударним, наведеним, у којима се реализовани везник *али* не може замијенити експликативним (изричним) везником *да*:

(1в) *Неверовајно али истинито*, Новаку је ово трећи пут да спасава две везане меч лопте Роцера Федерера на великим турнирима. (Политика, 16. 7. 2019, 18); *Неверовајно, али истинито*, просечна плата тада је готово иста или чак за нијансицу већа. (Данас, 10-11. 8. 2019, Недеља, II); *Звучи парадоксално, али је* нажалост *истина*: афирмисати и ревалоризовати невуковску традицију, код нас је више од изазова канонима. (Политика, 27. 8. 2019, 13; Сава Дамјанов); *Звучи*

⁶ Уколико је интерполиран у састав клаузе, епистемички израз *веровали или не*, има статус сложеног модалног (епистемичког) прилога без клаузалног статуса, као што је то случај у наредним примјерима: Постоје књиге које, *веровали или не*, нису прочитали ни аутори. (Блиц, 22. 9. 2007, 28; Александар Чотрић); Знамо да цинови постоје само у бајкама, али, *веровали или не*, један живи – у Дому културе у Чачку (Политика 27. 4. 2008, Магазин, 32); Љубиша је, *веровали или не*, кренуо по освежење за своју екипу. (Вечерње новости, 4. 8. 2010, 29); Школу сам, *веровали или не*, јако волела (Блиц, 27. 7. 2008, 12) итд.

порожавајуће, али податак је тачан: у овим квалификацијама Србија има слабију одбрану и од Луксембурга, Грузије, Азербејџана, Албаније. (Политика, 16. 11. 2019, 19); Делује просто *невероватно, али је истинито:* победник једног овако важног дуела решен је већ после девет минута. (Политика, 10. 7. 2016, 36) и сл.

1.2.1.1. У наведеним примјерима везник *али* не може се замијенити везником *да* из једноставног разлога што везник *али* у датим реченицама има само супротно (адверзативно) значење. А везник *да* никада се не може појавити у функцији било ког координираног (независног) везника, па сљедствено ни адверзативног. У свим овим примјерима везником *али* у координирани адверзативни однос доводе се садржаји двају епистемичких израза: израза „невјероватности“ и израза „истинитости“ (чињеничности)⁷. Оваква реченица не може бити једнострукосложена, двоклаузална, састављена само од главне као надређене калузе и њене експликативне допунске клаузе. Реченица мора бити вишеструкосложена, с двјема координираним супротивним клаузама у надређеној позицији. Садржај и једне и друге адверзативне клаузе захтијева навођење експликативне допунске клаузе. И она је у овој вишеструкосложеној реченици реализована у форми невезничке (јукстапониране) клаузе, дакле, с редукованим зависним везником. Позиција неексплицираног везника ортографски је маркирана или запетом или двотачком. На мјесту запете и/или двотачке може се употријебити експликативни допунски везник *да*, чиме зависна допунска клауза у вишеструкосложеној реченици престаје бити невезничка и постаје везничка, као нпр.:

(2а) *Невероватно али истинито да* је Новаку ово трећи пут да спасава две везане меч лопте Роџера Федерера на великим турнирима; *Невероватно, али истинито да* је просечна плата тада је готово иста или чак за нијансицу већа. *Звучи парадоксално, али је најжалост истина да* је афирмисати и ревалоризовати невуковску традицију, код нас више од изазова канонима; *Звучи порожавајуће, али податак је тачан да* у овим квалификацијама Србија има слабију одбрану и од Луксембурга, Грузије, Азербејџана, Албаније; Делује просто *невероватно, али је истинито да* је победник једног овако важног дуела решен је већ после девет минута. И сл.

Везници *али* и *да* у наведеним сложеним реченицама имају потпуно различите синтаксичко-семантичке функције: *али* има функцију независног координираног адверзативног везника, док *да* има улогу зависног изричног допунског везника. Притом, у датим реченицама изостаје како могућност замјене везника *али* везником *да*, тако и везника *да* везником *али*.

2. Структура и семантика датих реченица упућују на недвосмислен закључак да су *да*-реченице које смо наводили (2) као синонимне *али*-речени-

⁷ Израз „чињеничности“, заједно с везником *али*, у наведеним примјерима маркирали смо курзивним болдом.

цама (1/ 1a) заправо *имплицитне структуре*. То су „компримиране“ структуре. Настале су у процесу елидирања, и то тако што је елидирана (редукована) координирана адверзативна али-клауза⁸, чиме је вишеструкосложена, најмање троклаузална реченица, сведена на једнострукосложену, најчешће двоклаузалну реченицу. Зато сложене реченице са да-изричним допунским клаузама као експлицитне структуре подразумевају и навођење координиране адеверзативне али-клаузе, чији садржај при трансформацији примјера дајемо у загради са стрелицом:

(26) *Невероватно је* [→ али истинито] да се ово догађа пред очима међународне заједнице (Политика, 25. 4. 2019, 5); *Гошњо је невероватно* [→ али је истинито] да Оливера Марковић није добила ниједну Стеријину награду (Вечерње новости, 30. 4 – 2. 5. 2018, 12); *Айсурдно је* [→ али је истинито] да је Вучићев режим суспендовао надлежности српског парламента на тему Косова. (Данас, 25–26. 5. 2019, 4); *Парадоксално је* [→ али је истинито] да је број института јужно од Београда мањи од пет. (Политика, 22. 7. 2019, 9); Он је додао да је *чудно и ненормално* [→ али је истинито] да свакодневно пуцају цеви. (Данас, 26. 9. 2019, 6); *Звучи невероватно* [→ али је истинито] да у граду који је до пре пар година био синоним за женску кошарку, данас не можете скупити женску екипу за баскет. (Данас, 2. 8. 2019, 8); *Немогуће* [→ али је истинито] да је опет [у питању] Јутка? (Блиц, 7. 4. 2019, 3); На први поглед *делује невероватно* [→ али је истинито] да је Милена Миња Богавец први пут добила Стеријину награду за најбољи савремени драмски текст. (Данас, 5. 6. 2018, 9); *Невероватно је* [→ али је истинито] да нико од нас не познаје ухапшеног човека, *чудо је* [→ али је истинито] да током обиласка Сремског округа нисам отишао у Јовањицу. (Блиц, 31.12. 2019. – 2. 1. 2020, 5); *Чудно је* [→ али је истинито] да таква плантажа постоји, тих размера, а да нико не зна? (Блиц, 31.12. 2019. – 2. 1. 2020, 5) и сл.

2.1. На овакав је, иако не и на овај, тип елидирања у оквиру сложене реченице већ указивано у литератури. Доказано је, наиме, да се често „економичност реченице“ постиже елидирањем, тј. потискивањем експлицитног садржаја дијела (просте или сложене) реченице у статус имплицитног, контекстом једнозначно препознатљивог. Уосталом, у својој монографији *Елијса у српском и енглеском* Вера Вујевић (2017) цијело једно поглавље посвећује *клаузалној елијси*. Притом она каже да „елипса у најширем значењу означава разноврсне могућности изостављања дијелова лингвистичког контекста“, или конкретније речено „дијела или дијелова реченице те тиме нарушава синтаксичку норму“, али се „ипак у експлицитаном исказу пуно реченично значење остварује и/или несметано се може реконструисати, захваљујући сусједном дијелу или разговорној ситуацији“ (Вујевић 2017:13).

⁸ Ријетки су, готово окационални примјери у којима се редукује садржај координиране адверзативне клаузе, али не и њен везник али, тако да се ствара својеврстан везнички спој „али да“, у коме али имплицира постојање супротног координираног садржаја, чији се експликација врши клаузом с везником да, као нпр.: Игор Црнадак, министар спољних послова БиХ, Серверу је одговорио да може да му се *допада или не, али* [→ али је истинито] да ентитети имају водећу улогу у приступу ЕУ, што је реалност која не може да се мења (Политика, 21. 11. 2015, 4).

О имплицитним структурама насталим елиптирањем цијелих клауза у саставу сложене реченице указивано је у србистици и/или сербокроатистици још 80-их година XX вијека. Тако Ј. Силић, говорећи о имплицитним структурама, наводи већи број елидираних реченица које су толико обичне да чак изгледају обичније од експлицитних или неелиптираних, што их наводимо у загради са стрелицом, при чему елидирани дио истичемо курзивом: Ако желите шта попити, бифе је у подруму [←Ако желите шта попити, *имајте на уму/знајте/уиозоравам вас и сл. да је бифе у подруму*]; Говори јер ћеш добити батине [← Говори јер, *ако не говориш, добићеш батине*] (Silić 1984: 88). И сâм сам се, још прије четрдесетак година, бавећи се временским саодносом узорка и посљедице, сусретао са сличним елидираним сложеним, и то узрочним, реченицама. Наиме, реченице у којима се остварује однос будућег узрока и реализоване посљедице негирају једини могући природни логички слијед претхођења узрока посљедици, показујући да узрок долази послје посљедице (какав је нпр. случај посљедице изражене презентом, а узорка футуром), тако да увијек представљају имплицитне структуре, тј. структуре у којима је елидиран дио узрочног садржаја који показује да узрок или претходи посљедици или је истовремен с њом, као нпр.: Идем на утакмицу јер ће Партизан побиједити [← Идем на утакмицу јер *знам да ће Партизан побиједити јер знам/мислим да ће Партизан побиједити*]; Отићи, јер ће ти дати књигу [← Отићи, јер, *ако отићеш, даће ти књигу*]. (Kovačević 1988: 40).

2.2. У свим у литератури навођеним примјерима елипсе редукција по правилу не прелази оквир (границу) једне клаузе, па се остварује или као клаузална или као унутарклаузална елипса. У али-реченицама које су предмет нашега рада ЕЛИДИРАЈУ СЕ ДИЈЕЛОВИ ДВИЈУ КЛАУЗА. Елидиран је садржај који подразумијева везник АЛИ, али је елидиран и везник ДА којим се уводи садржај изричне (експликативне) допунске клаузе. То се најбоље види по ријетким корпусним примјерима неелиптираних реченица што су комуникативно еквивалентне али-елидираним реченицама. У тим реченицама ћемо садржај који су елидирани у али-изричним допунским реченицама истицати курзивом, а везнике подвлачењем:

(4) Мало је вероватно, али не *треба искључити ни њу могућности*, да ће власт СНС у београдској општини Врачар пасти. (Данас, 7. 8. 2018, 4); Нека вам звучи чудно, али *верујте да* сам вам већи пријатељ од ових што вас сада воде. (Курир, 2. 5. 2012, 2); Не знам да ли сте и ви то приметили, али *мени се чини да* је Прворођени по први пут у дефанзиви и да вуче очајничке потезе. (Данас, 12. 2. 2019, 9); Не знам, али *чини ми се да* је тако. (Вечерње новости, 17. 8. 2016, 35); Не бих да звучи препотентно, али *мислим да* за студенте нема бољег места од Митровице. (Печат, 3. 5. 2012, 28) и сл.

2.2.1. Сви примјери имплицитних али-реченица (1/1a) у својој експлицитној варијанти подразумијевају структуру еквивалентну датим сложеним реченицама, тј. структуру са два координираним адверзативним клаузма иза којих слиједи да-изрична допунска клауза. Те су реченице, дакле, настале елиптирањем садржаја адверза-

тивне клаузе уз везник *али*, као и везника *да* којим се уводи изрична допунска клауза⁹, тако да је створен привид да се, будући замјењиви, везници *али* и *да* могу сматрати синонимима. А они то нису. Везник *али* имплицира адверзативни садржај, неподударан са наведеним изричним допунским садржајем, који у експлицитној структури у сложену реченицу није уведен експлицираним адверзативним везником *али*, него неексплицираним изричним зависним везником *да*. То показују и трансформацијом добијени примјери у којима се експлицира елидирани дио реченице, који реконструирамо у загради са стрелицом:

(1г) Нећете ми веровати, али [← *истина је /истинито је/чињеница је да*¹⁰] та ствар ми је, између осталог, помогла да преживим! (Политика, 20. 12. 2015, 25: Момо Капор); Нећете веровати, али [← *истинито је да*] далеко мање интересовања новинара изазвала је дискусија о неолиберализму у „Академији економских наука“ (Печат, 23. 3. 2012, 35); Да човек не поверује, али [← *истинито је да*] награде, уместо да усреће, умеју да направе хаос у животима добитника. (Вечерње новости, 4. 9. 2011, 9); Не знам да ли сте приметили, али [← *истинито је да*] Вук Драшковић је у ових годину дана своје Министарство успешно трансформисао у невладину профитну организацију. (Куир, 9–10. 4. 2005, 5); Ко би рекао, али [← *истинито је да*] прошло је сто дана од оне ноћи када су радикали дебело презнојили такозвану скупштинску већину. (Правда, 25–26. 8. 2007, 35); Мало чудно, али [← *истинито је да*] не трпе кад противник доминира над њима. (Вечерње новости, 21. 3. 2013, 18); Звучи невероватно, али [← *истинито је да*] кашике, ножеви, игле и мобилни телефони само су део предмета које су пацијенти гутали. (Блиц, 13. 3. 2018, 12); Парадоксално јесте, али [← *истинито је да*] за многе моје вршњаке, нама који се ближимо петог деценији и те деведесете су била „добра времена“ (Вечерње новости, 25. 3. 2012, 3); Невероватно звучи, али [← *истинито је да*] килограм кромпира у Русији је сада око 35 динара, упола јефтинији него код нас. (Вечерње новости, 15. 4. 2019, 6); Звучи невероватно, али [← *истинито је да*] и црвено-бели су имали разлога да буду задовољни. (Куир, 30. 5. 2010, 23); Можда звучи парадоксално, али [← *истинито је да*] претходно социјалистичко друштво имало је, чини се, више слуха за приватне колекције. (Политика, 31. 3. 2012, КУН, 10); Мало је зазорно рећи, али [← *истинито је да*] више је Срба страдало у међусобним покољима

⁹ Прелазни случај предствљају ријетки, готово готово околионални случајеви у којима се редукује садржај координиране адверзативне клаузе, али не и њен везник *али*, тако да се ствара својеврстан везнички спој „али да“, у коме *али* имплицира постојање супротног координираног садржаја, док се везником *да* уводи изрични допунски садржај надређеног епистемичког израза, као нпр.:

Игор Црнадак, министар спољних послова БиХ, Серверу је одговорио да може да му се *дојда* или не, али [→ *али је истина/ истинито*] *да* ентитети имају водећу улогу у приступу ЕУ, што је реалност која не може да се мења (Политика, 21. 11. 2015, 4).

¹⁰ Треба имати увиду да у свим случајевима када је клауза с неком енклитиком у свом саставу уведена везником *да* – та енклитика заузима положај иза везника. Али ту чињеницу пренебрегавамо, не само овдје него и у свим претходним трансформима примјера, при реконструкцији елидираних дијелова зависне реченице, тако да при трансформу, због положаја саме енклитике, не наводимо цијелу зависну клаузу него само везник *да*, јер је једино он елидиран у имплицитној структури реченице.

Осим тога, као садржај адверзативне реченице наводићемо само „истинито је“, који тада подразумева и „истина је“ и „чињеница је“.

четника и партизана него што их је погинуло од немачког метка и усташке каме. (Политика, 23. 10. 2010, КУН, 14: Светислав Басара) итд.

2.2.2. На исти су начин елидирањем настали и сви досада навођени при- мјери али-реченица (1/1a), тј. у свима њима елидиран је „истинити“ или „чињенични“ садржај али-клаузе, који стоји у антонимском односу са садржајем „невјеровања“ и/или „невјероватности“ претходне клаузе. И није елидиран само тај садржај, него је елидиран и везник да, којим се уводи експлицирани садржај изричне допунске клаузе. Дакле, у оквиру сложене реченице елиди- рани су дијелови садржаја двију клауза: најприје садржај цијеле адверзативне клаузе сем везника али, а потом и везник да експлицираног садржаја изричне допунске клаузе. Везник али тако је у овим имплицитним структурама уз супротно контекстуално добио и експликативно значење, тј. контекстуално је ујединио своје супротно са значењем експликативности везника да.

2.2.3. Да у датим и сродним (1/1a) примјерима везници али и да, иако замје- нљиви, немају исто „генеративно“ елиптично поријекло види се по томе што рече- нице с везником да нису настале истим поступком елидирања као оне с везником али. Видјели смо да је код реченица с везником али елидиран садржај али-клаузе и везник да изричне допунске клаузе. У реченицама с везником да које су конкурентне реченицама с везником али – елидиран је, како смо већ видјели (2a), не само садржај адверзативне клаузе него и њен везник али. Према томе, сложене елидиране рече- нице у којима се ствара привид о синонимности супротног везника али и изричног везника да – различите су као имплицитне, а потпуно подударне као експлицитне структуре. Друкчије речено, реченице с тим двама међусобно замјењивом везници- ма имају сасвим различито елиптично генеративно поријекло из истих експлицит- них структура; уп.: *Невероватно је, али Музеј града Београда нема мајичну зграду.* [← *Невероватно је, али је истинито да Музеј града Београда нема мајичну зграду*]; *Невероватно је да Музеј града Београда нема мајичну зграду.* [← *Невероватно је, али је истинито да Музеј града Београда нема мајичну зграду*].

3. Да закључимо. У раду анализирани елидиране сложене реченице чија друга клауза има семантички статус изричне допунске клаузе, а уводи се, међу- собно замјењивим, независним адверзативним везником АЛИ и зависним из- ричним везником ДА, као нпр.: *Невероватно је, али/да ја њим уојшише нисам био изненађен.* Наведени тип реченица има врло специфичну лексичко-мо- далну структуру предиката управне клаузе. То су увијек изрази епистемичне модалности „невјеровања“, „невјероватности“ или „зачудности“, којим са експлицитно или имплицитно негира саговорничково или опште „вјеровање/увје- реност“, тако што им се као контраст додају чињенични искази али/да-клауза у функцији изричног допунског садржаја управног предиката.

3.1. Све те реченице су имплицитне структуре, настале у процесу елидирања дијелова сложене реченице, с тим да али и да-имплицитне реченичне структуре не

подразумијевају истовјетан тип елидирања у оквиру сложене реченице. Оне, на име, немају исто „генеративно“ елиплично поријекло, јер реченице с везником *да* нису настале истим поступком елидирања као оне с везником *али*. Код реченица с везником *али* елидиран је садржај *али*-клаузе и везник *да* изричне допунске клаузе. У реченицама с везником *да* које су конкурентне реченицама с везником *али* – елидиран је не само садржај адверзативне клаузе него и њен везник *али*. Према томе, сложене елидирани реченице у којима се ствара привид о синонимности супротног везника *али* и изричног везника *да* – различите су као имплицитне, а потпуно подударне као експлицитне структуре. Друкчије речено, реченице с тим двама међусобно замјењивим везницима имају сасвим различито елиплично генеративно поријекло из истих експлицитних структура; уп.: *Неверовајно је, али Музеј града Београда нема мајичну зграду*. [← *Неверовајно је, али је истииниџо да Музеј града Београда нема мајичну зграду*]; *Неверовајно је да Музеј града Београда нема мајичну зграду*. [←*Неверовајно је, али је истииниџо да Музеј града Београда нема мајичну зграду*].

3.2. Због тога, иако су по правилу замјењиви у имплицитним структурама, везници *али* и *да* у датим реченицама нису синоними, пошто не подразумевају једнакост ни свог синтаксичког ни свог семантичког статуса: *али* је само супротни (адверзативни) везник имплицитног „контрастног“ садржаја, док је *да* изрични везник експлицитног допунског садржаја.

Извори

Блиц – *Blic*, dnevne novine iz Beograda.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда.

Данас – *Danas*, dnevne novine iz Beograda.

Информер – *Informer*, dnevne novine iz Beograda.

Курир – *Kurir*, dnevne novine iz Beograda.

Недељник – *Nedeljnik*, nedeljne novine iz Beograda

НИН – *НИН*, недељне информативне новине из Београда

Печат – *Печати*, седмичне новине из Београда

Правда – *Правда*, дневне, угашене, новине из Београда.

Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.

24 часа – *24 časa*, dnevne novine iz Beograda.

Литература

Вујевић, Вера. 2017. *Елиџа у српском и енџлеском*. Београд: Јасен.

Kovačević, Miloš. 1988. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.

Ружић, Владислава. 2006. *Дојунске реченице у савременом српском језику*, Нови Сад: Матица српска.

Silić, Josip. 1984. *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Miloš Kovačević

ON A SPECIFIC TYPE OF ELIDED COMPLEX SENTENCE – COMPRESSED SENTENCE WITH A DECLARATIVE CLAUSE IN THE FORM OF AN ADVERSATIVE CLAUSE

Summary

The paper analyzes elided complex sentences whose second clause has the semantic status of a declarative complement clause, and is introduced by either the coordinating adversative conjunction ALI (*but*) or by the subordinating declarative conjunction DA (*that*), which are mutually interchangeable, as for instance: *Невероватно је, али/да ја њим уошћитије нисам био изненађен* (*It is incredible but/that I was not at all surprised by that.*). The predicate of the matrix clause always contains an expression of epistemic modality of ‘non-believing,’ ‘improbability’ or ‘surprise,’ which explicitly or implicitly negates the interlocutor’s or a general ‘belief/conviction’ by presenting contrasting factual statements in the *али/да*-clauses functioning as additional content in the predicate.

All these sentences have implicit structures that can be derived by eliding parts of a complex sentence. However, *али* and *да*-implicit sentence structures are formed by different types of elision within a complex sentence. In sentences with the coordinator *али*, the elided part is the content of the *али*-clause and the subordinator *да* of the declarative complement clause. In sentences with the subordinator *да*, the elided part is not only the content of the adversative clause but also the coordinator *али*. Therefore, complex elided sentences that appear to demonstrate the synonymy of the adversative conjunction *али* and the declarative conjunction *да* have different implicit (compressed) structures but have completely equivalent explicit structures. In other words, sentences with these two interchangeable conjunctions have quite different generative origins though they follow the same explicit structure; e.g.: *Невероватно је, али Музеј града Београда нема матичну зграду*. (*It is incredible, but Belgrade Municipal Museum does not have the main building.*) [*← Невероватно је, али је истинитио да Музеј града Београда нема матичну зграду* (*It is incredible, but it is true that Belgrade Municipal Museum does not have the main building.*)]; *Невероватно је да Музеј града Београда нема матичну зграду*. (*It is incredible that Belgrade Municipal Museum does not have the main building.*) [*← Невероватно је, али је истинитио да Музеј града Београда нема матичну зграду* (*It is incredible, but it is true that Belgrade Municipal Museum does not have the main building.*)].

Therefore, although their implicit structures are interchangeable, conjunctions *али* and *да* in given sentences are not synonymous, since they do not have equivalent syntactic nor semantic status: *али* is only an adversative conjunction of implicit contrastive content, while *да* is a declarative conjunction of explicit complement content.

mkovacevic31@gmail.com